

УДК 069.158:94(477.46) «1960/1980»

DOI: 10.30840/2413-7065.1(78).2021.223927

**ПОЛЬОВІ РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧЕРКАЩИНИ
В ЕКСПЕДИЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ
(60 – 80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

Олена ЖАМ

orcid.org/0000-0001-6216-5167

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник

Музею хліба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

Анотація. У статті висвітлена експедиційна діяльність працівників Переяслав-Хмельницького державного історичного музею на Черкащині у 60–80-х роках ХХ ст. Актуальність дослідження визначається відсутністю наукових розвідок, у яких було б здійснено комплексний історичний аналіз проблеми.

Історичні дослідження окремих регіонів є перспективним напрямком сучасної історичної науки. У поле уваги вчених-регіоналістів (істориків, етнологів, соціологів, мистецтвознавців) потрапляють процеси регіонального розвитку в природно-географічному, історичному, етнокультурному, політичному, соціокультурному та інших контекстах. Осмислення регіональної специфіки окремих територій Середньої Наддніпряниці стало важливим завданням системних етнографічних польових досліджень Переяслав-Хмельницького державного історичного музею ще у 60–70-х роках минулого століття. Це було пов'язано із необхідністю укомплектування пам'ятками народної архітектури, етнографічними матеріалами експозиції новоствореного Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці. Першими, з огляду на територіальну близькість, були обстежені населені пункти Київської області. Набутий досвід спонукав музейних співробітників до розширення ареалу системних польових досліджень. Серед різних районів Середньої Наддніпряниці регіональну привабливість становила Черкащина.

До розгляду залучені книги наказів, періодика. Приділена увага періодизації, тематиці, складу учасників і результатам експедицій. Зауважено, що основним завданням цих експедицій був збір предметів музейного значення для комплектування етнографічних колекцій. Зроблено висновок про високу результативність експедиційної діяльності музею в цьому напрямку.

Ключові слова: експедиція; учасники; Черкаська область; Переяслав-Хмельницький державний історичний музей; книга наказів.

**FIELD REGIONAL RESEARCH OF CHERKASY REGION
IN THE EXPEDITIONARY ACTIVITY
OF PEREIASLAV-KHMELNYTSKY STATE HISTORICAL MUSEUM
(the 1960s–80s)**

Olena ZHAM

Candidate of Historical Sciences, lead research fellow of Bread Museum,
National Historical and Ethnographic Reserve “Pereiaslav”

© Жам О.

Annotation. *The article covers the expeditionary activities of employees of Pereiaslav-Khmelnytsky State Historical Museum in Cherkasy region in the 1960s–80s. The relevance of the study is determined by the lack of comprehensive scholarly research, which would enable a full-scale historical analysis of the problem.*

Historical studies of separate regions are a promising area of modern historical science. The attention of regional scholars (historians, ethnologists, sociologists, art critics) is drawn to the processes of regional development in natural-geographic, historical, ethnocultural, political, sociocultural, and other contexts. Understanding the regional specifics of individual territories of the Middle Dnieper Ukraine became an important task of systematic ethnographic field research conducted by Pereiaslav-Khmelnytsky State Historical Museum in the 1960s–70s. This was due to the need to complete the exposition of the newly created Museum of Folk Architecture and Everyday Life of the Middle Dnieper Ukraine with the monuments of folk architecture and ethnographic materials. The first of them, given the territorial proximity, were the studied settlements of Kyiv region. The experience gained encouraged the museum staff to expand the scope of systematic field research. Among the various districts of the Middle Dnieper Ukraine, Cherkasy region was of a local attraction.

The article also considers books of orders and periodicals. Attention is paid to periodization, topics, composition of the participants, and results of the expeditions. It is noted that the main task of these expeditions was to collect items of museum value to complete ethnographic collections. The conclusion about the high efficacy of the relevant expeditionary activity of the museum is made.

Key words: *expedition; participants; Cherkasy region; Pereiaslav-Khmelnytsky State Historical Museum; book of orders.*

Метою цієї статті є огляд етнографічних експедицій Переяслав-Хмельницького державного історичного музею (далі ПХДІМ) на Черкащину у 60–80-х роках ХХ ст. На сьогодні відсутні дослідження, в яких було б здійснено комплексний історичний аналіз проблеми. Досі увага дослідників була звернена лише на експедиції музею у Чернігівську область, Бориспільський район Київської області, на Переяславщину.

Згідно із книгою наказів ПХДІМ перша етнографічна експедиція на Черкащину відбулася 17–21 січня 1958 р. (наказ № 2 від 16.01.1958 р.). Це індивідуальна експедиція наукового працівника Є. Нестеровської в с. Піщане Гельмязівського району з метою збору експонатів. Наступна експедиція також була здійснена у с. Піщане. Вона відбулася 6–7 березня за участю наукового працівника М.Д. Шавейко (наказ № 6 від 05.03.1960 р.). За кілька тижнів, 18–20

квітня, наукові працівники М. Шавейко та М. Жам виїхали для збору експонатів в с. Демки Драбівського району (наказ № 7 від 17.04.1960 р.).

Варті уваги експедиції в м. Чигирин з метою надання допомоги у створенні музейної кімнати згідно з розпорядженням Міністерства культури УРСР. Спершу на виконання цього завдання в Чигирин виїхав М. Шавейко 15 вересня 1960 р. (наказ № 27 від 14.09.1960 р.). Через півроку, 29 травня – 1 червня 1961 р., створювати експозицію Чигиринського історико-краєзнавчого музею направилися директор музею М. Сікорський, науковці М. Жам та М. Шавейко, водій П. Рева (наказ № 10 від 29.05.1961 р.). Уродженець Чигирини М.І. Сікорський мав дружні відносини із фундатором Чигиринського історико-краєзнавчого музею на громадських засадах І. Сніжком. Вони листувалися, радилися з проблем музейної діяльності. Музей був

відкритий у вересні 1962 р. І. Сніжко помер у 1958 р. Перед смертю заповів дружині всі зібрані ним предмети передати майбутньому музею [4, с. 38]. Ще одна експедиція відбулася 2 листопада 1961 р. за участю М. Жама і була спрямована в с. Григорівку Канівського району. Її мета – збір матеріалів з історії села (наказ № 28 від 02.11.1961 р.).

На початку 60-х років експедиційна діяльність ПХДІМ на Черкащину припиняється і відновлюється лише у 1968 р. (пріоритетним напрямком цього періоду були експедиції на Полтавщину, Київщину, Чернігівщину).

Новий етап у польових дослідженнях Черкащини розпочався у вересні 1968 р. з експедиції у Золотоніський район. Її учасниками стали досвідчені наукові співробітники Є. Нестеровська, О. Юзвікова, Т. Козачківська та водій музею І. Тесля (наказ № 21 від 27.09.1968 р.).

Упродовж 1969 р. на Черкащину було здійснено 4 експедиції. 4–8 липня 1969 р. у Черкаську область для збору експонатів направлені Є. Нестеровська та Л. Чередніченко (наказ № 30 від 26.06.1969 р.). 22–27 серпня 1969 р. в Золотоніський і Чорнобаївський райони відряджений А. Савчук (наказ № 37 від 18.08.1969 р.). 22–26 вересня 1969 р. Чорнобаївський район з метою виявлення пам'яток та етнографічних предметів обстежував В. Шаблевський (наказ № 38 від 18.09.1969 р.). 12–16 листопада 1969 р. населені пункти Черкащини обстежували Є. Нестеровська, О. Юзвікова, В. Юзвіков (наказ № 55 від 12.11.1969 р.).

У 1970 р. у досліджуваній регіон було здійснено сім експедицій. 23–26 січня в Черкаську область відряджена експедиція у складі науковців М. Єрмольєва, Є. Нестеровської, О. Юзвікової,

В. Бейліса і водія М. Петруні (наказ № 3 від 23.01.1970 р.). 11–16 лютого в Черкаську область виїхав В. Шаблевський (наказ № 5 від 05.02.1970 р.). 28–29 квітня Золотоніський район обстежували М. Жам, Є. Нестеровська, В. Бейліс (наказ № 22 від 16.04.1970 р.). 21–24 серпня для збору предметів музейного значення у Черкаській області відряджено Є. Нестеровську, О. Юзвікову і водія І. Теслю (наказ № 44 від 20.08.1970 р.). 28–31 вересня у цьому ж складі працювала етнографічна експедиція у Чернігівському і Чорнобаївському районах (наказ № 49 від 28.09.1970 р.). Упродовж 22–27 грудня Є. Нестеровська, О. Юзвікова та водій М. Петруня обстежували населені пункти Черкащини. В цей час, 22–25 грудня, В. Шаблевський з А. Федоренком збирали предмети старовини у Чорнобаївському районі (наказ № 62 від 18.12.1970 р.).

Плідним на експедиції виявився 1971 р. Упродовж року було здійснено шість етнографічних експедицій. 14–19 січня у Черкаській області проводили пошукову роботу науковці Є. Нестеровська, В. Красюк, Л. Кузьменко, В. Бейліс та водій І. Тесля (наказ № 1 від 03.01.1971 р.). 18–22 лютого у Черкаську область відряджено науковців М. Жама, Г. Слюсар, Л. Кузьменко, Є. Нестеровську, В. Бейліса, А. Федоренко, Т. Трохименко та водія І. Теслю (наказ № 6 від 18.02.1971 р.). 12–15 березня у Чорнобаївському районі збирали предмети музейного значення Є. Нестеровська, О. Юзвікова, А. Федоренко, Т. Трохименко (наказ № 8 від 02.03.1971 р.). У квітні у Черкаській області проводили пошукову роботу паралельно дві експедиції: 1) 19–25 квітня – В. Шаблевський і В. Бейліс; 2) 21–25 квітня – Є. Нестеровська,

О. Юзвікова та водій М. Петруня (наказ № 11 від 10.04.1971 р.). Ще одна експедиція на Черкащину відбулася 23–27 вересня у складі Т. Козачківської, В. Шаблевського (наказ № 27 від 08.09.1971 р.).

У 1972 р. накази фіксують п'ять експедицій у Черкаську область. 22–25 лютого її територію обстежила група науковців: М. Жам, О. Юзвікова, В. Юзвіков, Т. Козачківська, В. Красюк, Г. Слюсар, Л. Чередніченко, В. Бейліс, П. Чирка, О. Дем'яненко і водій І. Тесля (наказ № 5 від 19.02.1972 р.). Відразу по закінченні цієї експедиції, 25–26 лютого, О. Юзвікова, В. Красюк, О. Дем'яненко і водій І. Тесля виїхали у Золотоніський район (наказ № 5 від 19.02.1972 р.). У другому півріччі 1972 р. у Золотоніський район було здійснено ще дві експедиції: 11–15 серпня сюди відряджено Є. Нестеровську та М. Ліхтмана (наказ № 39 від 11.08.1972 р.); 17–20 жовтня – М. Жама, Є. Нестеровську, О. Юзвікову, В. Юзвікова, В. Дем'янчук, І. Азаренкову, І. Теслю (наказ № 47 від 12.10.1972 р.). Ще одна індивідуальна експедиція проведена Т. Козачківською 9–11 червня в села Козелецького району Черкаської області (наказ № 25 від 02.06.1972 р.).

Упродовж 1973 р. на Черкащину була здійснена лише одна експедиція. 11–13 жовтня у Звенигородському районі проводили пошукову роботу завідувач фондів Є. Нестеровська, завідувач філіалу «Музей народної архітектури та побуту» М. Жам, водій М. Петруня (наказ № 42 від 08.10.1973 р.).

Наступного 1974 р. було здійснено чотири експедиції. 22–24 січня у Драбівський район для збору предметів музейного значення відряджено науковців М. Жама, Л. Доброскок, Г. Слюсар, В. Красюк, В. Пономаренко,

В. Трястовську і водія М. Петруню (наказ № 3 від 15.01.1974 р.). 12–15 березня у Черкаській області працювали М. Жам, Л. Доброскок, В. Доброскок, І. Яковенко і водій І. Тесля (наказ № 9 від 01.03.1973 р.). 10–15 квітня у м. Гельмязів проводив пошукову роботу художник-реставратор І. Нестеренко (наказ № 12 від 04.04.1974 р.). Згідно з наказом № 20 від 27.01.1974 р. у Черкаську область виїхав водій М. Петруня для доставки відібраних раніше предметів музейного значення.

Щодо експедицій за 1975–1976 рр. до Черкаської області за офіційними наказами та звітами інформація не виявлена. Натомість у місцевій пресі були оприлюднені три замітки науковців музею про експедиції на Черкащину. Так, О. Юзвікова 25 червня 1975 р. у статті «Новини музею» повідомила: «Днями працівники історичного музею повернулися з чергової наукової експедиції. Цього разу маршрут її проліг населеними пунктами Чорнобаївського району Черкаської області. В результаті пошуків виявлені цікаві знахідки, що розповідають про життя та побут черкащан періоду ХІХ століття. Науковими працівниками зібрані, зокрема, цікаві срібні жіночі прикраси: «цепки», намисто «добре», «сургучове», оригінальні червоні сап'янці (чобітки) із зеленими закрасками на високих підборах. Колекції музею поповняться і красивими рушниками з цікавим узором, які вишиті тамбурними та рушниковими швами. Знайдені рідкісні знаряддя праці. Унікальним експонатом, датованим ХVІІ століттям, є залізна окова до дерев'яної лопати, яка широко застосовувалася у сільськогосподарському виробництві. Ці нові знахідки незабаром поповнять експозиції

музеїв міста» [5, с. 3]. Учасниця багатьох експедицій на Черкащину Г. Слюсар 10 липня 1975 р. у статті «Нові експонати» писала: «Нещодавно наукові працівники історичного музею, досліджуючи життя селян Черкащини та Полтавщини початку ХХ ст., виявили цікаві експонати, які незабаром поповнять експозицію музею. Серед них – оригінальні розписні скрині, вишиті мережкою-висячкою та вирізуванням рушники. Цікаві рушники Черкащини, зокрема Чорнобаївського району. Вони вишиті лише червоними нитками тамбурним та полтавським рушниковим швом на пальцях. Центром їх композиції є так зване «дерево життя». Особливий інтерес становлять розписні скрині середини ХІХ ст. По формі – це ящик, стінки якого звужені донизу, з плоским віком. Вони робилися з тонких дощок і скріплювалися технікою «в замок» без гвіздків... Зібрані експонати мають велику мистецьку цінність. Вони по праву відносяться до кращих зразків народного прикладного мистецтва» [3, с. 2]. Головний зберігач фондів Є. Нестеровська наприкінці 1975 р. підсумувала: «За останні роки експозиція історичного музею значно поповнилася новими експонатами, зібраними науковими працівниками в різних селах Переяславщини, Полтавської та Черкаської областей... Всі вони знайдуть своє місце у відповідних експозиціях історичного музею» [2, с. 3].

У 1977 р. була проведена єдина індивідуальна експедиція М. Шавейко – 25–30 жовтня (наказ № 54 від 25.10.1977 р.).

Починаючи із 1978 р., спостерігається поживалення експедиційної діяльності ПХДІМ у досліджуваному напрямку. Впродовж 1978 р. було здійснено три індивідуальні експедиції. 1–3 липня у

Черкаську область відряджено «по збір експонатів» водія музею М. Петруню (наказ № 26 від 30.06.1978 р.), а 1–5 серпня – у Черкаську і Кіровоградську області для виявлення вітряків (наказ № 38 від 31.08.1978 р.). 9–12 грудня М. Хоменко займався збором предметів музейного значення у Золотоніському районі (наказ № 63 від 21.11.1978 р.).

Активною експедиційна діяльність була і наступного року. 11–14 липня в м. Умань відряджено групу науковців: Г. Слюсар, Г. Бузян, Ю. Мисюру і водія автобуса М. Приходька (наказ № 17 від 08.07.1979 р.). 20–26 вересня І. Нестеровський збирав предмети старовини у Чигиринському районі (наказ № 27 від 18.09.1979 р.). Наступного місяця, 18–23 жовтня, в цьому районі проводили пошукову роботу Л. Годліна, Є. Лов'ягіна, М. Шавейко, З. Гончарук, В. Дем'янчук, І. Кабанова, В. Головченко (наказ № 31 від 05.10.1979 р.). 10–11 листопада М. Хоменко відряджений у Драбівський район (наказ № 34 від 01.11.1979 р.).

Наступним інтенсивним експедиційним періодом у діяльності ПХДІМ на Черкащині був початок 80-х років минулого століття. Впродовж 1980 р. у Черкаську область було відряджено чотири пошукові експедиції. 5–10 серпня в с. Демки Драбівського району направлено науковців М. Жама, П. Чирку, реставраторів І. Перепелицю, А. Сапригу, П. Чирку і водія М. Петруню для демонтажу і перевезення парового локомотива та збору предметів музейного значення (наказ № 33 від 01.08.1980 р.). Наказом № 34 від 10.08.1980 р. термін експедиції у с. Демки продовжений по 16 серпня. До складу учасників додалися реставратори П. Бутнік та І. Віршовка. Ще одна експедиція була спрямована у

Чорнобаївський і Канівський райони. Вона тривала з 30 липня по 4 серпня. Її учасниками стали науковці Л. Годліна, Н. Грукач, М. Герасько, Л. Дорошенко, Ю. Мисюра і водій М. Приходько (наказ № 32 від 28.07.1980 р.). По закінченні експедиції Ю. Мисюра оприлюднив звіт: «Нещодавно була здійснена експедиція в с. Васютинці Чорнобаївського району Черкаської області. Тут науковцями було виявлено унікальний експонат української народної архітектури – восьмикрилий вітряк. Крім нього, в жителів села працівники заповідника придбали близько 140 речей матеріальної культури українського народу. Серед них цікаві вишиті і ткані рушники, кролівецька скатерть, жіночий верхній одяг та вишиті сорочки, чоботи-чорнобривці. Є серед знахідок речі побуту, зокрема кована скриня, полив'яний глиняний посуд тощо. Поповняться музеї заповідника і різними сільськогосподарськими знаряддями праці» [1, с. 2]. Остання у поточному році експедиція відбулася 24–29 вересня у Черкаську і Запорізьку області за участю М. Жама, В. Нікітіної і водія І. Теслі. Мета – збір предметів музейного значення (наказ № 41 від 19.08.1980 р.).

У 1981 р. на Черкащині побувало чотири експедиції ПХДІМ. 24–25 лютого Драбівський і Золотоніський райони обстежували М. Жам, Ю. Мисюра, Є. Харрін, Л. Харченко, Н. Захарчук, Н. Грукач, Л. Годліна, М. Герасько і водій М. Приходько (наказ № 7 від 16.02.1981 р.). 28–30 квітня в Чорнобаївський район відряджено науковців Ю. Мисюру, М. Гераська, Л. Чередніченко, Л. Харченко, Н. Захарчук, Н. Грукач і водія М. Приходька (наказ № 15 від 17.04.1981 р.). 4–7 жовтня М. Жам і М. Хоменко виїхали в експедицію у Смілянський район (наказ

№ 39 від 24.09.1981 р.). 10–11 жовтня М. Жам, М. Хоменко, М. Бойко виїхали у Черкаську область для збору предметів старовини (наказ № 40 від 01.10.1981 р.).

Найбільше експедицій на Черкащину було у 1982 р. – сім. Перша з них відбулася 13–16 січня у складі М. Жама, Л. Кірпикіна, М. Гераська, Н. Грукач, Л. Набок, А. Шкарбана і водія М. Приходька (наказ № 3 від 11.01.1982 р.). 27 січня у Черкаську область відряджено В. Слюсара, О. Мельника і водія М. Приходька (наказ № 5 від 22.01.1982 р.). 9–10 березня у Канівський район виїхала група науковців у складі М. Жама, Ю. Мисюри, Н. Грукач, Л. Набок, В. Слюсар, Г. Козій, М. Гераська і водія М. Приходька (наказ № 11 від 09.03.1982 р.). 23–25 березня Ю. Мисюра здійснив індивідуальну експедицію на Черкащину (наказ № 13 від 21.03.1982 р.). 7–11 квітня в Черкаській і Полтавській областях проводили пошукову роботу Ю. Мисюра, Н. Грукач, Н. Захарчук, М. Хоменко, М. Герасько, Л. Годліна, М. Бойко і водій М. Приходько (наказ № 15 від 03.04.1982 р.). 5–6 липня у пошукову експедицію в Черкаську область виїхали В. Цив'юк і О. Коломієць (наказ № 33 від 05.07.1982 р.); 9–11 листопада – Ю. Мисюра, М. Герасько і Г. Остронос (наказ № 65 від 04.11.1982 р.).

У 1983 р. у досліджуваній регіон було відряджено дві експедиції: 19–20 лютого у складі М. Жама, Л. Кірпикіна, Ю. Мисюри, М. Гераська, М. Хоменка, Є. Лов'ягіної і водія М. Приходька (наказ № 8 від 16.02.1983 р.); 1–3 серпня – у складі М. Жама і М. Хоменка (наказ № 42 від 28.07.1983 р.).

У 1984 р. також було здійснено дві експедиції на Черкащину. 28–29 серпня М. Жам з водієм М. Петрунею відшукували сільськогосподарські знаряддя

праці у Канівському районі для Музею хліба (наказ № 41 від 24.08.1984 р.). 4–8 жовтня в Черкаській і Полтавській областях проводили пошукову роботу Л. Годліна, І. Кабанова, О. Мельник, Л. Доброскок, В. Головченко і водій І. Тесля (наказ № 44 від 21.09.1984 р.).

Упродовж 1985–1988 рр. офіційні документи ПХДІМ не зафіксували жодної експедиції на Черкащину. Відновилися вони лише у 1989 р. Цього року їх було три. Перша відбулася 17–19 серпня за участю водія музею І. Теслі (наказ № 35 від 11.08.1989 р.). 17–20 жовтня в Черкаській області збирали обрядово-фольклорні матеріали Н. Грукач, Л. Годліна, С. Куст, Т. Богуш, Л. Набок, В. Лялько, В. Зубер (наказ № 47 від 16.10.1989 р.). 18 жовтня В. Ковальова і Г. Мостова побували в с. Григорівка Канівського району з метою збору історико-етнографічних матеріалів (наказ № 47 від 16.10.1989 р.).

Таким чином, 60–80-ті роки ХХ ст. були активним періодом в експедиційній діяльності Переяслав-Хмельницького державного історичного музею у Черкаській області. Всього за досліджуваний період організована 61 експедиція. Їх інтенсивність була нерівномірною. Найбільше припало на 1970, 1971, 1982 роки – по сім. По одній експедиції було у 1973 і 1977 роках. Не виявлено в офіційній документації даних про експедиції на Черкащину у 1962–1968, 1975–1976, 1985–1988 роках. Разом з тим газетні публікації засвідчують, що принаймні у 1975 р. їх було три. Метою експедицій був збір предметів музейного значення етнографічного профілю, обрядово-фольклорних матеріалів, рідше – пошук пам'яток народної архітектури. До експедиційної роботи залучались

науковці, реставратори, водії, архітектор музею. Завдяки експедиційній діяльності музейних працівників були зібрані цінні предмети і одна пам'ятка архітектури (вітряк, с. Васютинці). Подальше вивчення теми може бути спрямоване на дослідження музейних предметів, виявлених під час проведених експедицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мисюра Ю. Поповнення експозиції музеїв. *Комуністична праця*. 1980. № 164 (5171). 27 жовтня. С. 2.
2. Нестеровська Є. Нові експонати. *Комуністична праця*. 1975. № 140 (9176). 27 листопада. С. 3.
3. Слюсар Г. Нові експонати. *Комуністична праця*. 1975. № 81 (9117). 10 липня. С. 2.
4. Трошинська О. З історії Чигиринського історико-краєзнавчого музею. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. Одеса, 2011. Вип. 10. С. 37–41.
5. Юзвікова О. Новини музею. *Комуністична праця*. 1980. № 92 (9292). 25 червня. С. 3.

REFERENCES

1. MYSIURA, Yu. (Oct. 27, 1980). Replenishment of Museum Expositions. *Komunistychna pratsia*, (164), p. 2. [in Ukr.]
2. NESTEROVSKA, Ye. (Nov. 27, 1975). New Exhibits. *Komunistychna pratsia*, (140), p. 3. [in Ukr.]
3. SLIUSAR, H. (July 10, 1975). New Exhibits. *Komunistychna pratsia*, (81), p. 2. [in Ukr.]
4. TROSHCHYNSKA, O. (2011). From the History of Chyhyryn Museum of Regional History. *Visnyk Odeskoho istoryko-kraieznnavchoho muzeiu* (Bulletin of Odesa Museum of Regional History), Vol. 10. Odesa, pp. 37–41. [in Ukr.]
5. YUZVIKOVA, O. (June 25, 1976). Museum News. *Komunistychna pratsia*, (92), p. 3. [in Ukr.]